

Н. В. Юськів

Навчально-науковий інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук,
асист. кафедри адміністративного та інформаційного права

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

© Юськів Н. В., 2014

Розглядаються проблеми правового статусу неповнолітніх. Особливу увагу зосереджено на змінних характеристиках правової та соціальної реальності, що зумовлені трансформаційними та глобалізаційними проблемами. Визначено особливості прерогативних факторів модернізації правового статусу неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітні, правовий статус, модернізація суспільства, глобалізація.

Н. В. Юськів

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТАТУСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Рассматриваются проблемы правового статуса несовершеннолетних. Особое внимание сосредоточено на переменных характеристиках правовой и социальной реальности, обусловленные трансформационными и глобализационными проблемами. Определены особенности прерогативных факторов модернизации правового статуса несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, правовой статус, модернизация общества, глобализация.

N. V. Yuskiv

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF MINORS IN THE MODERNIZATION OF SOCIETY

The paper addresses the problem of the legal status of minors. Particular attention is focused on the variables of the legal and social reality caused by transformation and globalization issues. The features of prerogative factors modernization of the legal status of minors.

Key words: juvenile, legal status, social modernization, globalization.

Постановка проблеми. Сучасні зміни у правовому регулюванні статусу неповнолітніх зумовлені зміною соціального середовища. Правова політика повинна відповідати об'єктивним умовам існування суспільства. Багатовікова суперечка у наукових колах з приводу зв'язку між правничими доктринами і динамікою розвитку суспільства породжують суспільні зрушення чи, навпаки, породжуються ними, не вщухає [1, с. 79–80]. Динаміка людських відносин спричиняє трансформацію правової реальності. Саме вона породжує зміни у правовому статусі членів суспільства. Неповнолітні, згідно з властивим цій категорії не повною мірою сформованого, і

незаангажованого правового мислення та правової свідомості, є тим елементом, що доволі швидко сприймають та акумулюють новітні інтенції життя, швидко відповідають на виклики глобалізованого середовища.

Стан дослідження. Дослідження правового регулювання неможливе поза контекстом розвитку загальної теорії держави і права, оскільки вона формує категоріальний апарат і методологічні основи розуміння будь-якого правового явища. Проблематика, пов'язана із статусом дитини, досліджувалася фахівцями, серед яких Н. Крестовська, О. Львова, Н. Оніщенко, С. Ничипоренко, О. Скаун та ін. Однак під впливом політичних та глобалізаційних змін необхідно розширити теоретико-правове розуміння цього інституту.

Незважаючи на значне зростання кількості досліджень з проблем соціалізації неповнолітніх, особливості їх відповідальності, проблем захисту їх прав, все ж таки фундаментальних цілісних досліджень з проблем оновлення методологічного та практично-реалізаційного підходу до правового регулювання у сфері неповнолітніх ми не виявили.

Мета роботи – проаналізувати новітніх тенденцій у сфері правового регулювання статусу неповнолітніх дітей та визначення особливостей прерогативних факторів модернізації правового статусу неповнолітніх.

Виклад основних положень. Для сучасного розвитку юридичної науки характерним є те, що вона дедалі більше відчуває вплив зростаючого потоку наукової інформації, стикається з постійним збільшенням обсягу знань і поглибленням їхнього змісту. Юридична наука постійно відчуває внутрішню, іманентну потребу у методологічному осмисленні власних досягнень, завдань, проблем, форм і засобів пізнання; в усвідомленні якісної специфіки різних видів і рівнів наукової діяльності. Сьогодні потреба в подальшому нагромадженні теоретичних наукових знань у сфері права не зменшується, а навпаки, набуває дедалі більшого значення, оскільки теоретичне осмислення явищ суспільного життя, його основних тенденцій розвитку дає змогу передбачити хід суспільних процесів і на основі їх осмислення виробити адекватний механізм вирішення нагальних проблем юридичної науки [2, с. 11].

Правова політика у сфері неповнолітніх, як і більшість державно-правових явищ, потребує певного оновлення. Враховуючи те, що більшість міжнародних стандартів, що регулюють права, свободи, відповідальність неповнолітніх, прийняті принаймні 20–30 років тому, виникає потреба модернізувати еталони у цій сфері.

Суспільна реальність вимагає такої модернізації з певних підстав. Серед них, на нашу думку, необхідно виділити такі.

1. Виникнення глобальних проблем, які не можуть єдиноначально вирішуватися у межах держави. Проблема вивчення глобальних криз повинна розглядатися із застосуванням усього наявного в сучасній науці методологічного арсеналу, з використанням розробок за такими важливими напрямками, як анатомія криз, теорія катастроф, дослідження криз в глобальній еволюції. Загострення однієї глобальної проблеми неминуче зачіпає інші і призводить до розвитку кризи. Глобальні кризи не можна розглядати через призму тільки однієї сфери соціального життя або природного буття – як то екологічні, політичні, фінансові, інформаційні тощо. Кризові явища носять комплексний характер. І результативний підхід до них може бути тільки комплексним, міждисциплінарним, синтетичним. Серед них є такі проблеми, що особливо торкаються неповнолітніх: наприклад, військові конфлікти, терористичні акти та проблеми дітей-біженців. У зв'язку з цим однієї охорони неповнолітніх в межах країни громадянства недостатньо. Потребують розширення міжнародні інституційні елементи захисту та охорони усіх категорій дітей.

2. Індустріальна революція, стрімкий технічний прогрес та суспільний розвиток викликав зміну людських відносин. “Багаторічне відчуження людини від справжньої духовної культури, національних коренів, від віри призвело до кризи суспільної свідомості, що виразилась у край

несприятливій суспільній атмосфері: посиленні криміногенної ситуації у соціумі, зростанні злочинності (зокрема дитячої), насильства, відкритій пропаганді розбещеності і хибних зразків культури. Особливо складна ситуація склалася у підлітковому і молодіжному середовищі” [3, с. 41].

3. Зміна класичного розуміння інституту сім'ї. Сім'я є основою соціального середовища, де встановлюється та розвивається особистість. Сімейні відносини здійснюють один з прерогативних впливів на індивідуальність неповнолітнього. Варто констатувати, що “на функціонування інституту сім'ї безпосередньо впливають сучасні тенденції розвитку суспільства – поширення емансипації, свободи вибору, індивідуалізації тощо. Усе це, своєю чергою, викликає послаблення внутрішньо-сімейних та поширення позашлюбних зв'язків, зростання кількості неповних сімей, також за загального зменшення народжуваності збільшується кількість дітей, народжених поза шлюбом, що породжує цілу низку негативних явищ. Трансформація інституту сім'ї формує різні теорії кризи сім'ї: економічні, етичні, психологічні, культурологічні тощо” [4, с. 7]. До змінних характеристик шлюбу необхідно зарахувати і поширення одностатевих шлюбів та значну кількість розлучень, що дисфункціонують сімейні відносини. Узагальнимо, що трансформаційний стан сімейних відносин у суспільстві у бік відходу від традиційної сім'ї, негативно впливає на неповнолітнього.

4. Зміни в освітній сфері. Глобалізація та інформатизація суспільного життя безпосередньо впливає на освітню сферу неповнолітніх. Глобалізація, на думку дослідників світової освітньої політики, – це складний комплекс важливих для розвитку суспільства напрямів і рухів, що містить: людей, які мігрують у межах країни (робітники, біженці, туристи тощо); інформацію в наукових доповідях, у випусках новин, статистичних даних і документальних фільмів; нові технології комунікації, виробництва й розподілу, які радикально змінюють організацію, стандарт життя і розподіл багатства; рух капіталу, якому сприяють нові технології; обмін думками й ідеями (Ф. Райменз). Вказане зумовлює потребу зміни освітнього простору, і обмежитися тут виключно переходом до Болонської системи освіти недостатньо. Як зазначає дослідниця права на освіту В. Боняк, з одного боку, здатність до пізнання об'єктивної дійсності впливає з самої природи людини як істоти розумної, а з іншого, – реалізація цього права, особливо в умовах складної соціальної дійсності в Україні, значною мірою залежить від економічної ситуації в державі, а також здатності останньої організувати ефективне управління освітянською сферою [5, с. 70]. Необхідно запроваджувати новітню методіку викладання та використання засобів, які б розвивали особисті властивості окремого неповнолітнього.

5. Суб'єктивно-психологічні показники, що спричиняють зміни в емоційній системі неповнолітніх. Вони включають особистісні оцінки характеру відносин між людьми, оцінки відносин особи до усіх аспектів життєдіяльності, оцінки самовідчуття і самореалізації особистості, взаємовідносин всередині соціальної спільноти. Фахівці у сфері правової психології відзначають, що для неповнолітніх сучасності характерні у їхньому середовищі такі тенденції, як наростання індивідуалізму, протиставлення себе іншим людям, поширення проявів прагматизму – на фоні відмови від недавніх авторитетів, руйнування ідеалів, які склалися протягом останніх десятиліть. Поряд з девальвацією цінностей, пов'язаних зі служінням суспільству, державі, відбувається зниження довіри і поваги до старшого покоління, переорієнтація на особисте благополуччя, самозбереження, відбувається посилення процесу індивідуалізації, відчуження. Матеріальні блага почали займати значно більше місця в бажаннях школярів, культура й освіта відсуваються на периферію їх ціннісних орієнтацій” [3, с. 41]. Молоді люди розвиваються під впливом сучасних процесів дуже швидко. Доступ до джерел інформації та зміни в освітній сфері призводять до гіперболізованого розвитку, при цьому виникають як позитивні, так і негативні показники. Так, соціальні проблеми, які ще півстоліття тому були характерні для більш старшої вікової категорії, сьогодні є проблемою неповнолітніх, серед яких переважають: наркоманія, алкоголізм, залежність від азартних ігор, нацистські та шовіністичні прояви поведінковості тощо. “Серйозне занепокоєння в Україні викликає стан здоров'я і спосіб життя сучасної молоді, зумовлений несприятливим навколишнім середовищем, погіршенням санітарно-гігієнічних умов навчання, якості медичного обслуговування та поширенням шкідливих звичок” [6, с. 6].

Наведемо невтішну статистику. Щодо початку вживання алкоголю серед молоді в Україні, то й тут дослідники відзначають серйозні проблеми: 15–35 % юнаків і 5–25 % дівчат уперше вживали алкогольні напої в 11 років або раніше. Серед опитаних осіб 15-річного віку вживали алкоголь раніше 13-річного віку близько 25 %, а серед опитаних 11–12-річного віку – майже 40 %. Отже, спостерігається тенденція до зростання кількості тих, хто почав пити до 13-річного віку, та частоти вживання. За останні чотири роки щотижневе споживання міцних напоїв серед 15-річних дівчат і 13-річних юнаків зросло більш ніж у півтора разу; споживання вина серед юнаків різного віку – майже в 1,5–2,5 разу, серед дівчат – 1,5–4 рази. Кількість тих, хто щотижнево вживав пиво, зросло в 1,5–2,5 разу і становило більше ніж 50 % серед 15-річних юнаків, третини – серед дівчат-однолітків, 30 % – серед 13-річних юнаків і 15 % – серед їхніх однолітків-дівчат, 15 % – серед 11-річних юнаків і 10 % – серед дівчат того самого віку. Щодня та щотижня пили пиво від майже 15 % шестикласників до більш ніж 50 % першокурсників ПТУ; слабоалкогольні напої з додатком горілки – від майже 10 % шестикласників до 25 % – першокурсників ПТУ (серед 15–16-річних дівчат регулярно вживали саме ці напої більше опитаних, ніж серед хлопців) [6, с. 24–25]. Звернемо увагу на те, що статистика поширення наркоманії серед неповнолітніх та й навіть малолітніх також є невтішною.

Дослідження західних кримінологів довели, що причинами, які перешкоджають зростанню злочинності неповнолітніх у цій країні, є: повільні процеси урбанізації (у Швейцарії немає міст із мільйонним населенням); низька мобільність населення, домінування корінних жителів (тих, у кого кілька поколінь прожили в одному місці) із сталими традиціями поведінки й соціального контролю; у цій країні зазначається високий рівень правосвідомості; поліція є децентралізованою і зорієнтована на інтереси громадян; суди обирають підліткам переважно альтернативні до позбавлення волі види покарань; заміжні жінки найменше в Європі зайняті професійною діяльністю, що допомагає приділяти достатню увагу дітям; шкільне виховання виключає всюдозволеність, містить багато заборон; у країні дуже низький рівень безробіття серед молоді; сімейне виховання має яскраво виражений патріархальний характер [7, с. 123–126].

Вагомим у контексті правового регулювання сфери неповнолітніх визначення та забезпечення державних програм щодо подолання негативних впливів соціального середовища. Державні програми повинні отримати не номінальний, а практично-реальний характер. ТанDEM співпраці органів державної влади, громадських організацій та усього суспільства може забезпечити позитивні результати для подолання негативних трансформаційних характеристик реальності у сфері охорони та захисту прав, свобод неповнолітніх.

Необхідно також стимулювати зворотний процес. Неповнолітні самостійно повинні хотіти, щоб були встановлені мотиви для подолання негативних зовнішніх чинників шляхом підвищення рівня правової культури та правосвідомості, і правових знань тощо.

Особливості механізму правового самовиховання полягають у тому, що в процесі самовиховання зовнішні вимоги трансформуються у внутрішні регулятори поведінки та життєдіяльності людини. При цьому важливу роль відіграють відповідні установки й образи, що трансформуються у стійкі мотиви поведінки особистості, а також ставлення особистості до себе, інших людей, навколишнього світу. Потреба у правовому самовихованні відображається у мотивах, до яких зараховують інтерес до самовиховання, переконання у цінності роботи над собою, прагнення, установки на самовдосконалення [8, с. 18].

Висновки. Особливість нинішнього етапу функціонування соціосистеми полягає не тільки в тому, що одна епоха змінюється якісно іншою, а ще й в тому, що процес змін торкнувся разом з економічною політичною, соціокультурною та юридичною сфер. Починається етап формування нового типу світового співтовариства. Найзримішим проявом і показником цих процесів і феноменів є модернізація права. Неповнолітні є демографічною групою населення, що особливо потребують ефективного забезпечення державної політики.

Проблеми зміни статусу неповнолітніх є комплексною проблемою. Міжнародна спільнота та державна влада прямо зацікавлені у вирішенні проблем у сфері неповнолітніх. Ефективна державна політика спричиняє належний рівень захисту прав та свобод громадян, високий рівень правової культури та полегшує вирішення низки соціальних проблем. Для держави ефективна політика у сфері неповнолітніх є одним з факторів позитивного іміджу її на міжнародному рівні.

1. Шартъе Р. *Культурные истоки Французской революции* / Р. Шартъе. – М.: Искусство, 2001. – 256 с. 2. Подорожна Т. С. *Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія* / Т. С. Подорожна. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с. 3. Чернілевський Д. В., Таланчук П. М., Євтух М. Б. *Духовна культура особистості: навч. посіб.* / Д. В. Чернілевський, П. М. Таланчук, М. Б. Євтух, О. А. Дубасенюк, Т. І. Петракова, О. В. Вознюк, Н. В. Космачова, Н. З. Сіранчук; за ред. Д. В. Чернілевського. – 3-є вид., допов. – Вінниця: АМСКП, 2013. – 416 с. 4. Ничипоренко С. В. *Молодіжна сімейна політика в Україні* / С. В. Ничипоренко. – Умань: Видавець “Сочінський”, 2011. – 217 с. 5. Боняк В. О. *Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02.* / В. О. Боняк. – К., 2005. – 205 с. 6. Шиян О. І. *Освітня політика з питань забезпечення здорового способу життя молоді: монографія* / О. І. Шиян. – Л., 2010. – 296 с. 7. Дідківська Г. *Кримінологічні теорії зарубіжних країн у боротьбі із злочинністю неповнолітніх* / Г. Дідківська // *Підприємництво, господарство і право.* – 2008. – № 8. – С. 123–126. 8. Осташова В. *Аналіз мотивів правового самовиховання студентської молоді: теоретичний і практичний аспекти* / В. Осташова // *Підприємництво, господарство і право.* – 2010. – № 11. – С. 18–25.